

Mautner József ismeretlen második világháborús feljegyzései ^[1]

Mautner József azon munkásmozgalmi veteránok közé tartozott, akik egész életükben mereven kitartottak eszméik, valamint a kommunista állampárt mellett. Több sorstársával ellentétben e merev meggyőződésében az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei sem ingatták meg. Volt munkaszolgálatosként és kommunistaként a második világháborús szovjet győzelmet felszabadulásként élte meg, amint ezt visszaemlékezésében is sokatmondóan érzékelteti: „Felszabadultam!”

Bevezető:

Az eddig még nem közölt második világháborús visszaemlékezés szerzője, *Mautner József* 1911-ben született egy kaposvári munkáscsaládba,^[1] apja szabósegéd, anyja varrónő volt. Iskolai végzettsége négy polgárit tett ki, amit a kaposvári zsidó iskolában végzett el. 1926-tól négy évig nyomdászinas volt, azután vált belőle betűszedősegéd. Mautner József már nyomdászinként eltöltött éveit kapcsolta a kaposvári munkásmozgalommal: 1927-ben mind a helyi munkásmozgalmi kulturális életet meghatározó kaposvári Munkásotthonnak, mind a Szociáldemokrata Pártnak a tagja lett. Ezt követően 1928 során az újjáalakult munkásotthoni zenekarnak lett rendkívül aktív és szervező tagja. Ezt a tevékenységét egészen 1942-ig folytathatta, amikor is munkaszolgálatosként a szovjet frontra vezényelték. Emellett az 1930-ban megalakult Kaposvári Nyomdász Szavalókórus alapító tagja és vezetője volt, egészen a szervezet 1933-as betiltásáig. Az országos betiltás oka az volt, hogy a szavalókórus az illegális kommunista mozgalom egyik fedőszervévé vált. Az imént említett kulturális szervek, kiegészülve az 1930-ban újjászerveződött munkásotthoni színjátszógardával – amelynek a későbbiek során Mautner József állandó rendezőjévé is vált –, bázisul szolgáltak mind a Szociáldemokrata Pártnak, mind az ekkor illegális Kommunista Pártnak.^[2]

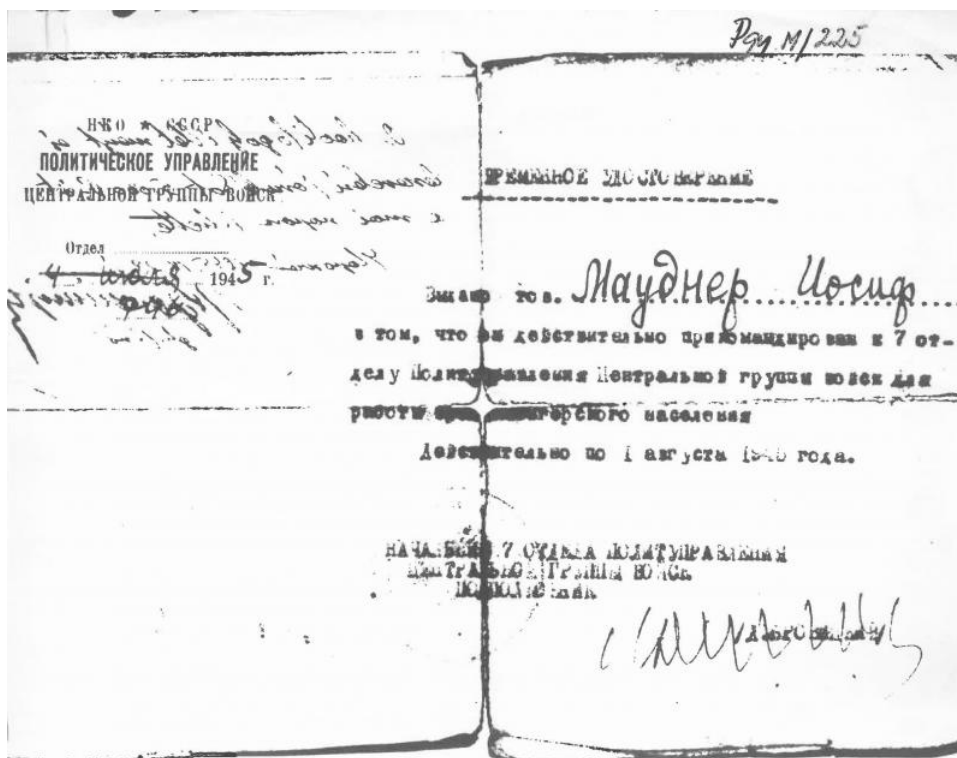

Mautner József
1937

A két szervezet közötti kapcsolatoknak, személyi összefonódásoknak kiváló példája a tragikus sorsú, 1914-ben Pécsarányoson született, majd 1930-ban nyomdászinként a somogyi megyeszékhelyre kerülő *Spitz Rezső* esete, aki a kaposvári munkásmozgalom karizmatikus figurájának számított a második világháborút megelőző években: Spitz Rezső egyszerre volt az illegális Kommunista Párt egyik helyi vezető szereplője, valamint a Szociáldemokrata Párt ifjúsági csoportjának a titkára is. Spitz Rezsőnek jelentős szerepe volt a kaposvári munkásotthoni ifjúsági csoport, valamint a helyi titkos szemináriumok és a kommunisták ifjúsági rendezőgardájának szervezésében, melynek feladata az volt, hogy a nyilasok hasonló csoportosulásaival felvegye a versenyt, akár az utcai összecsapások

tekintetében is. Mautner József számára - aki baráti viszonyt is ápolt vele - Spitz Rezső élete és 1942-ben munkaszolgálatosként bekövetkezett kivégzése az egyik állandó témája volt visszaemlékezéseinek. *Egy volt a mozgalommal* címmel kötetet is szentelt a témának, mely 1975-ben az ellenállási mozgalom történetének kutatását ösztönző országos pályázaton III. helyezést ért el.[3]

Mautner, a fiatal kaposvári nyomdász 1932 és 1934 között sorkatonai szolgálatát Budapesten töltötte, ezután rövid ideig a fővárosban vállalt munkát. Az itteni évek során kapcsolatba került a magyarországi illegális kommunista párttal, részt vett annak felsőgödi titkos szemináriumán is. 1942-ben hívták be munkaszolgálatra, és nem sokkal ezután a szovjet frontra vezényelték, mégpedig lejegyzései alapján a 150/B büntető munkaszolgálatos század keretein belül. Mautner kutatásai szerint a munkaszolgálatosokból álló század 216 tagjából mindössze hat fő érte meg a második világháború végét. A munkaszolgálatos hétköznapok, viszontagságok, szenvedések is állandó témáját jelentették visszaemlékezéseinek, melyek közül a legismertebb az *Egy voltam az ötvenezerből* címmel megjelent kiadvány.[4] Mautner József életében 1944. április 12-e döntő fordulatot jelentett, ekkor szökött meg a munkaszolgálatos századból és állt át a szovjet Vörös Hadsereg soraiba. A második világháború végéig a szovjet 69. hadsereg politikai osztályán tevékenykedett *Visinszkij* ezredes és *Feldman* őrnagy vezetése alatt; visszaemlékezéseiben a Visztula partjától egészen az Elbáig, Magdeburg városáig követte alakulatának sorsát. A kaposvári nyomdász tudását természetesen a Vörös Hadsereg is hasznosította, a 69. hadsereg mozgónyomdájában dolgozott egy ideig, a frontkörülmények miatt a nyomdai munka jelentős részét egy teherautóra szerelt nyomógépen végezték el. Ezzel egyidejűleg mint tolmács is szerepet kapott, valamint a magyar, és adott esetben német nyelvű röplapok írásában, szerkesztésében is részt vett, a röplapok kiszédését is gyakran ő végezte el. A Visztula-menti, 1945. januári harcokat érintő, datálatlan visszaemlékező sorok egy felderítő hadművelet bemutatása mellett képet nyújtanak a fronton végzett szovjet propaganda-tevékenységről is. A szovjet csapatok között tapasztalt élményeit legrészletesebben az *Újra ember lettem* című kötetben adta közre.[5] Mautner Józsefet a szovjet Vörös Hadseregben tett szolgálataiért a kommunista rezsim többször is kitüntette, először 1948-ban a Magyar Szabadságrenddel, melyet még a kisgazda *Dinnyés Lajos*[6] miniszterelnök adott át. 1956-ban a Partizán Emlékérem, 1968-ban a Szocialista Hazáért Erdemrend tulajdonosa lett, 1975-ben pedig „A győzelem 30. évfordulójára” elnevezésű szovjet kitüntetéssel jutalmazták.

Mautner József igazolványa

Mautner József 1945 júliusának végén tért haza Kaposvárra. A szovjet Vörös Hadseregtől kapott igazolványai bizonyító erejének köszönhetően azonnal felvételt is nyert a Partizán Szövetség tagjai közé, mindezek mellett alapító tagja volt a Szabadságharcos Szövetség kaposvári tagozatának is. Ezt követően a Honvédelmi Szövetségbe, majd nem sokkal a megalakulása után a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségébe is felvették. A Magyar Kommunista Párt égisze alatt még 1945 őszén műsoros estet rendezhetett, majd szintén a kommunisták hathatós támogatásával 1945. december 2-án, a somogyi megyeszékhely szovjet elfoglalásának első évfordulóján a kaposvári városi színházban az ott fellépő száztagú szavalókórust vezényelte. A negyvenes évek második fele még több rendezést, kulturális program szervezését tartogatta Mautner József számára, természetesen a Magyar Kommunista Párt jelentékeny támogatásával.

Életének következő fordulata az időközben államosított nyomdához kötötte, melynek párttitkára volt kilenc éven keresztül, mindemellett 1956-ig az I. számú „Bersenyi” pártalapszervezet élén is állt. Az 1956-os forradalom és szabadságharc sem ingatta meg nézeteiben, sőt állítása szerint 1956. november havában, újságírók hiányában a befutó hírekből ő maga állította össze az újság nyomdatördelőjeként az ekkor csak egy-két oldalas, az újjáalakuló állampárttal szimpatizáló *Somogyi Néplapot*. 1972-ben bekövetkezett nyugdíjba vonulásáig a Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat igazgatói posztját látta el. Nyugdíjazását követően elsősorban helytörténeti kutatásainak szentelte idejét, többek között a somogyi mozik történetéről,[7] *Bernáth Mária*val közösen *Balázs János* festőművészről,[8] Kaposvár munkásművelődéséről,[9] *Farkas Bélával* közösen a somogyi megyeszékhely nyomdairól,[10], továbbá a kaposvári nyomdászszakszervezetről is jelent meg kötete.[11] Helytörténeti, illetve nyomdászti, valamint nyomdavezetői munkásságát több kitüntetéssel jutalmazták: megkapta a Munka Erdemrend arany fokozatát, az MHSZ-érdemrend[12] ezüst fokozatát, továbbá a könnyűipar és a kereskedelem kiváló dolgozója titulus mellett a *Tegyünk többet Somogyért* díjat is. Életének utolsó évében a *Szombat* című zsidó politikai és kulturális folyóirat hasábjain külön rovata volt, ahol a zsidó származású Nobel-díjas tudósokat szemlélte, a témakörnek korábban önálló kötetet is szentelt.[13] A rovat érdekessége, hogy az a szerző bemutatkozásával, rövid önéletrajzával kezdődött. A korábbi önvallomásoknál itt hangsúlyosabb szerepet kapott zsidó származása, valamint családi történetének két jelentős epizódja is: az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban való részvétel, valamint a második világháború, azon belül is a holokauszt során elszenvedett családi veszteségek: szülei ugyanis 1944-ben Auschwitzban veszítették életüket.[14] Mautner József 1990-ben hunyt el, haláláról a *Somogyi Hírlap* 1990. október 13-i száma, az „*Elment az ólombetűk mestere*” című megemlékező írása tudósította az olvasókat.[15]

Mautner József
1973

Mautner József azon munkásmozgalmi veteránok közé tartozott, akik egész életükben mereven kitartottak eszméik, valamint a kommunista állampárt mellett. Több sorsrúgással ellentétben e merev meggyőződésében az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei sem ingatták meg. Volt munkaszolgálatosként és kommunistaként a második világháborús szovjet győzelmet felszabadulásként élte meg, amint ezt visszaemlékezésében is sokatmondóan érzékelteti: *Felszabadultam! (Lásd az 1. számú dokumentumot!)*

Mindehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy sokan mások ezt ellentétes érzelmekkel élték meg, és megszállásnak látták a szovjet csapatok magyarországi jelenlétét. Mautner József életében mind a munkaszolgálatos múlt, mind a szovjet haderő kötelékében eltöltött szolgálati idő jelentős epizódok számított; az antifasiszta ellenállásban való tevékeny részvétele nemcsak pártállami kitüntetésekben, hanem életének egyéb szegmenseiben, nyomdászati karrierjében is szerepet játszott az egyébként nyilvánvaló szaktudása mellett. A szovjet Vörös Hadsereg kötelékében harcolt magyarok – köztük természetesen a jelentős számú munkaszolgálatos – témája, hasonlóan a második világháborús magyar fegyveres ellenállás egyéb fejezeteihez, nem vált a rendszerváltás utáni magyar történetírás kedvelt témájává. Az alábbi forrásszövegek ehhez a kérdéskörhöz is kapcsolódnak. Az elbeszélések – érthető módon – a visszaemlékező szubjektív, esetenként túlzóan szubjektív szemüvegén keresztül látatják az eseményeket. Így például Mautner szerint az 1945. januári Visztula-menti offenzíva során szinte örömmel esett szovjet hadifogságba egy német katona, hogy majd ezt követően már-már első világháborús frontbarátkozásokra emlékeztető patetikus jelenetre kerüljön sor az őt fogságba ejtő szovjet katonával. (Lásd a 2. számú dokumentumot!) Ha netán elő is fordult volna ilyen vagy ehhez hasonló eset, szinte kizárt, hogy tömegesen tapasztalható jelenség lett volna.

A források közlésénél a szöveghűségre törekedtünk, a maitól eltérő módon írt szavakat, az előforduló elírásokat változatlanul hagytuk, a szövegben ezeket minden alkalommal jeleztük. A forrásszövegeket magyarázó jegyzetekkel láttuk el.

Dokumentumok

1.

Mautner József visszaemlékezése a munkaszolgálatból való szökésére

Kaposvár, 1970. március 14.

Szívem a torkomban dobogott, agyam lázasan dolgozott. Minden körülményt, minden apróságot újból számba vettem. Még pár óra, s amit tenni fogok, attól függ minden, az életem. Nem csoda, ha nem tudtam elaludni, pedig már elmúlt éjfél. Újból és újból végiggondoltam az elmúlt idők eseményeit, de nem bántam meg, amit tettem. Igaz, hiába is bántam volna meg, visszaút már nem volt. Csak az idegtépő kétség: merre előre? Eddig még minden jól sikerült, ha nem is úgy, ahogy előre elterveztem. Már régen vártam a kedvező alkalmat, de amikor megtudtuk, hogy a németek 1944. március 9-én[16] megszállták az országot, akkor már végleges lett az elhatározásom: bármi kockázat árán is, de én már nem akarok hazakerülni, amíg a fasiszták ki nem takarodnak az országból. Egyetlen út: átszökni a szovjetekhez. Szerencsém volt, nem is kellett sokat várni az alkalomra.

Április 12-e volt,[17] hogy a hét melyik napja, arra már nem emlékszem, talán még akkor sem tudtam. A szovjet fronton nem figyeltük a napokat 1944-ben. Teljesen mindegy volt, hogy péntek vagy vasárnap.[18] De ez a nap örökre emlékezetes marad. Pedig ez is úgy indult, mint a többi. Reggel korán keltem, hogy mint kisegítő munkaszolgálatos, akkor már, mint a tábortűzűteg szakácsa megfőzzem a mindennapos feketekávé. Reggeliosztás [!] után elmostam a kondért és hozzáfogtam az ebédkészítéshez. Nem nagy gondot okozott az étlap összeállítás, mert két hét óta ugyanaz volt az ebéd: krumpligulyás. Anyag hozzá: szárított krumpli, szárított lóhús, két vödör víz. Több víz nem kellett, mert ekkorra már nagyon lecsökkent az üteg létszáma. Katonaviselt távbeszélőket kerestek a muszosok[19] között, és egy másik muszsal, Philipp Tiborral (jelenleg rendőrezredes Budapesten)[20] így kerültem a tűzűteghez. Később a szakács kórházba került és elvállaltam a felajánlott szakácságot. Talán furcsán hangzik, hogy egy munkaszolgálatosnak úgy ajánlottak fel valamit, és tőle függött, hogy elvállalja-e. De ez mégis más volt. Egyébként elvem volt, hogy mindent elvállalni, ami szakma. Így voltam kőműves, szobafestő, asztalos, lakatos. Így lettem szakács is. A főzéshez ugyan nem sokat értettem, de különösebb tudásra nem is volt szükség. Segítség sem kellett, mert a szárított burgonyát vagy savanyú káposztát tisztítani sem kellett. Ilyen módszerrel ezen a napon is elkészült az ebéd. De most olyan távolinak tűnt mindez, pedig csak pár óra telt el azóta. Mint egy film, pergett le előttem az események sora, mióta utbaindítottak [!] bennünket Magyarországról.

„Mint aki a sínek közé esett,

Általérzi tűnő életét”[21]

Az utbaindítás [!] előtt pár nappal olvastak fel egy hadparancsot, hogy 19 munkaszolgálatost összeesküvés és szökés kísérlete miatt agyonlőttek. Köztük drága elvtársamat és barátomat, Spitz Rezsőt.[22] Igazi forradalmár típus volt: képzett marxista sziklaszilárd jellem, melegszívű barát. Ez a hír letaglózott, bár semmi illúzióknak nem volt a jövőnkét illetően. Szép, meleg, őszi napon vagonírozunk be, a Kárpátokig vonattal, de a Tatárhágón már gyalog keltünk át. Első állomásunk Kolomea volt.[23] Itt ért a háború legborzalmasabb élménye. Talán ha később ér, amikor már a sok szenvedéstől eltompult az elme, nem rázott volna úgy meg, de így egy életről szól, még ma is szorongás fog el, ha eszembe jut. Pedig a háború folyamán az ilyenfajta élményekben nem voltunk szegények. A háború előtt Kolomeában sok zsidó élhetett, mert a városnak elég nagy része volt gettósítva. Vagy két hétig laktunk itt, a helyi zsinagógában elszállásolva. Helyben víz nem volt, vagy 300 méterről kellett a vizet hoznunk. Utunk egy iskola előtt vezetett, ide gyűjtötték össze az elgázosítandó zsidókat, kéthetenként 200-at. Férfiakat, nőket, aggastyánokat, gyermekeket. A legborzalmasabb az volt, hogy a bentlevők [!] tudták, hogy mi sors vár rájuk. Szinte még ma is hallom ezen szerencsétlenek sírását veszékeléséről [!]. Mindig elszorult a szívem, ha gyermeksírást hallok, de ezeknek a szerencsétlen gyermekeknek a jajgatása szinte felbontotta az agysejteket.[24] Innen kétheti gyótró utazás során (42 ember egy vagonban) Alexajevkában[25] szálltunk ki a vasúti kocsikból. Gondoskodtak róla, hogy elgémberedett tagjainkat megmozgassák. Délután 2-től másnap déli 11 óráig egyfolytában dolgoztattak bennünket, a legnehezebb vasúti rakodásban – étlen-szomjan. Azaz mégsem. Hajnalban lótapót raktunk ki, abból ettünk. Egy gestápos [!] tiszt[26] ellenőrzött bennünket, és akit észrevett, hogy a lótapóból evett, annak a hátára vagy a fejére ráhúzott a botjával. Kinek milyen szerencséje volt. Munkánk befejeztével rövid pihenés, hideg ebéd, 18 km-es gyaloglás után elszállásoltunk Gluchovkán.[27] Munkára az Alexajevkai[28] [!] repülőtérré jártunk. De milyen munkára! Mázsás farönköket kellett cipelni 2–2 embernek, amelyhez legalább 4 ember kellett volna. Sokan azt hihetnék, hogy visszafelé kifújhattuk kicsit magunkat. Milyen tévedés! Az emberi lelemény kifogyhatatlan, ha gonoszsággal és kegyetlenséggel párosul. Az számított pihenésnek, amikor a rönköket vittük. De már ekkor vége volt a német verhetetlenség nimbuszának. És a sztálingrádi csatavesztés hullámai január 16-án hozzánk is elkerült[ek].[29] Elkezdődött a visszavonulás. 1943 márciusában elrendelték az egy évnél hosszabb ideje gyótró (és még életben maradt) munkaszolgálatosok visszavételét a hátsószámba. Hazahozták, bár még nem volt meg az egy évem. Itthon kiderült a turpisság, és a lehető legnagyobb büntetéssel sújtottak: visszavittek a frontra. Ekkor már a fronton is más szelek fújdogáltak. A józanebbek láthatták: a háború a németek részére visszavonhatatlanul elvesztett. Már a levegőben volt: egyszer eljön a számonkérés ideje, már félig-meddig embernek számított a munkaszolgálatos is. Nagyon megfoghatkozott a magyar egységek legénysége. Imitt-amott már feltöltötték munkaszolgálatosokkal. Így lettem távbeszélős, majd szakács. És most megvillant előttem a szabadulás lehetősége. Nem haboztam. Rám aztán igazán illettek Marx szavai: Csak láncaimat veszthetem el, de mindent nyerhetek.[30]

Hogyan is történt? Ebéd után, fölünk jobbról aknatűzzel árasztották el az ellenkező oldalon beásott német állásokat és csapatokat. Már napok óta riadókézsültségben volt a századunk és az első lövésekre már indult is. Nélkülöm. Menetközben tartottak létszámenlőzést. Amint később, a háború után megtudtam, a névsorolvasásnál hiányoztam nekik, de ők nekem nem nagyon. Az üresen maradt faluban elbaktattam a szállásomra abban a tudatban, hogy nemsokára a szovjet partizánok között leszek. Azonban nem így történt. A falu két szemben levő széléről eszeveszett lövöldözés, aknatűz keletkezett a falu házai fölött. Ez tartott pár óra hosszat és a késő délutáni órákban minden elcsendesedett. Én ekkor a szálláshelyemen voltam, amely kb. a falu közepén volt. Mentem volna kész örömet a partizánok állása felé, de fogalmam sem volt a harci helyzetről, viszont maradnom is egyenlő volt a teljes életvesztéssel, de ugyanezt jelentette, ha rossz irányba indulok el. Végül úgy láttam a legjobbnak, ha maradok, de láthatatlanul. A ház padlásán széna volt, abban elbújtam. Jól sejtettem. Fél óra múlva jött értem egy tizedes mász-számmal [!], Phillip Tiborral. A ház oldalánál megálltak. A padlásról, amelynek a tűzfala deszkából volt, jól hallottam, amint Phillip Tibornak mondta a tizedes:

- Menjen maga be egyedül, nehogy megjijedjen.

Felesleges volt a figyelmeztetés. Már meg voltam ijedve.

Gondolhatni, ha felfedeznek, azonnal főbelőnek [!]. Persze a tizedes sem engem féltett, hanem attól tartott, hogy esetleg fegyver van nálam és azzal védekezni fogok. Mindenesetre megmarkoltam a kezemben lévő vasrudat. Ha már pusztulnom kell, nem adom olcsón az életemet. De nem került rá sor. A házban levő öregasszony, aki tudott rejtekhelyemről, azt mondta a tizedesnek, hogy már másfél órája elmentem. Ezzel megmentette az életemet. Valószínűleg egy pillanatig sem tépelődött azon, hogy miattam kockáztassa-e saját életét. Csak egyre gondolhatott, hogy segítségére legyen egy üldözőtnek. Szegény, örömeiben, hogy megmenekültem, majdnem jóvátehetetlen bajt csinált. Talán még 20 méterre sem lehetett a tizedes és Phillip Tibor, amikor már jött fel a padlásra, és örömeiben hangosan újságolta, hogy elmentek. Kézzelem-lábbal mutogattam, hogy csendesebben...

Közben beesteledett, de csak nem jöttek a partizánok. Én mentem volna, csak azt nem tudtam, hogy hova, merre. Felmentem a padlásra, beástam magamat a szénába, megpróbáltam aludni. Lázasan dolgozott az agyam. Végig gondoltam [!] mindent, minden lehetőséget. Előtte a szabadulás, a nagy lehetőség, de ugyanúgy előttem – ha rossz irányt veszek – a végpusztulás. Egész éjjel nem jött álom a szememre, csak pillanatokra szunnyadtam el. Amikor már a hajnal derengeni kezdett, felvettem a hátizsákomat és lekászálódtam a padlásról. Az udvaron volt már az öregasszony és az övig szakállas édesapja, akit napok óta nem láttam. Tőle tudtam meg, hogy merre vannak kb. a partizánok, illetve, hogy előtte való nap merre voltak. Mindegy. Megindultam a néptelen faluban, háztól-házig osonva. Talán ötszáz métert mehettem, amikor hajnali szürkületben feltűnt egy szuronyos katona. Ijedten húzódtam a ház falához, hogy ő ne láthasson. A szürkületben, no meg a távolság miatt nem tudtam kivenni, hogy német, magyar vagy szovjet harcos-e. Ha megvárom, hogy olyan közel jöjjön, hogy megismerjem az egyenruhát, akkor kockáztatok, hogy ő is meglát engem. De az átélt izgalmak és tanácstalanság miatt képtelen voltam megmozdulni. Ahogy közeledett, mintha a németek csukaszürke köpenye lett volna, csak a fején...A fején...Igen! A szovjet katonák vattasapkája, rajta az ótágú vörös csillag. Most jött ki rajtam az egész nap túlfeszített izgalma. Szédülten kapaszkodtam a ház falába. Könnyeim megeredtek és patakzó könnyeimen keresztül nem láttam mást, mint a tovaris[31] sapkájának ótágú csillagát.

Felszabadultam!

Mautner József

1970. III. 14.

Az irat jelzete: MNL SML XXXV. 54. – Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Szocialista Munkáspárt, Archivum személyi gyűjtemény: A munkásmozgalom somogyi résztvevőivel kapcsolatos iratok, egyes dokumentumok, Mautner József gyűjtemény – Eredeti, gépelt.

2.

Mautner József visszaemlékezése az 1945. januári Visztula-menti harcokra

Hely és dátum nélkül

Céll! Tűz!

Feszülten figyelte az üteg legénysége a gránát becsapódását. Scserbakov hadnagy látcsóval nézte, de az üteg legénysége szabad szemmel is látta, hogy hol robbant a kilőtt gránát, amely 1500 méterre volt élesítve. Az öreg Zamaszkin tizedes már a hadnagyot megelőzve megjegyezte:

- 200 méterrel hosszabb volt. – És mintegy kérdőn nézett Scserbakov hadnagyra.
- 1300 méter! – Adta ki a parancsot a hadnagy.

Jól begyakorolt mozdulatokkal pillanat alatt végezte el a szükséges műveleteket az üteg legénysége.

Most már közelebb robbant a németek beásott vonalától, de most meg rövid lett, az ellenség vonala előtt robbant.

De máris harsant a helyesbített parancs:

- 1400 méter! Tűz!

Büszkén néztek egymásra a tüzérek. A gránát pontosan a német vonal fölött robbant. Scserbakov hadnagy mosolyogva nézett Zameszkin tizedesre.

- No Nikolaj Ivanovics, most már jöhet a propaganda!

Céla töltötték a tüzérek és a tűz! vezényszó után csodálkoztak volna a katonák, ha ezt először látják. De most a csodálkozás sora a németeken volt. Az előbbi gránátos után a lövedék a fejük felett csak békésen pukkant és az égből, mintha az angyalok szórának, papírlapocskák szálltak alá. Pontos volt a célzás. A legtöbbje a németek beásott vonalára hullott. Kíváncsian olvasták a német katonák a röplap szövegét.

Katonák! Miért túrítek parancsnokaitok kegyetlenkedéseit? A múlt héten a bajtársatok Josef Schmidt őrvezető tüdőgyulladásban elpusztult, mert parancsnokotok Fuchs főhadnagy parancsára egy negyedóraig kellett állnia büntetésből a derékig erő jeges folyóban. Ilyen kegyetlenkedéssel akar benneteket megfélemlíteni! Azt akarja nektek bemészélni, hogy most jön a Hitler ideje. Csak taktika volt a visszavonulás a Volgától a Visztuláig. Katonák! Ne higgyetek Fuchs főhadnagynak. Most már ti is látjátok, hogy Hitler napjai meg vannak számlálva.[32]

A röplap még emlékeztette a katonákat Fuchs legutóbbi kegyetlenkedéseire, majd ezzel végződött:

„A hadifogság az egyetlen kivezető út kilátástalan sorsotokból. Becstelen célért nem szabad harcolni. Fuchs főhadnagy sem fogja sorsát elkerülni, embertelenségéért a Vörös Hadsereg fogja megbüntetni. Igaz az a német közmondás, hogy a hazug embert előbb utolérni, mint a sánta rókát. Kétszeresen igaz ez a sánta Fuchsról.[33]

Amint később megtudtuk, irtózatos hatása volt ennek a röplapnak. Fuchs főhadnagy tájékozott a dühtől, főbelövással fenyegette meg azokat, akik a röplapot elolvassák.

A katonák különösen a szójátékon mulattak, amit magyarul nem is lehet visszaadni. A Fuchs ugyanis magyarul rókát jelent és így a közmondásban is szerepelt a Fuchs /róka/ neve.

Mivel az eddig leírtakból az olvasó arról is értesült, hogy mi történt a szovjet tüzéreknél, de arról is, hogy mi, a német vonalakban, így joggal feltételezheti, hogy amit olvasott az nem megtörtént, hanem kitalált történet, vagyis magyarul mese. Pedig ez így volt szóról-szóra. Azt is elmondom, hogy hogyan.

Amikor a front megmerevedett és hosszabb ideig egy helyben állt, akkor került sor ilyen akciókra. Az akció első lépése a felderítőké volt, a legszebb, de legveszélyesebb is. Igazi katonamunka. Ebben az esetben hárman indultak éjjel 11 órákor, egy szakaszvezető és két közkatona. Fia tal mind a három. A legidősebb a szakaszvezető, az sem több huszonnégy évesnél. A nevüket sajnos már elfelejtettem, pedig megérdemelnék, hogy az utókor megtudja. Csak az egyik közkatona utónevére emlékszem, Misának hívtuk. Középmagas termetű volt, nem is látszott az a nagy erő, ami benne volt. Engem egy kézzel felemelt. Mindig mosolyogott, ha nagyon nekikeseredtünk, ő tartotta bennünk a lelket. De nagyon elkanyarodtam.

Az akció pontosan éjjel 11 órákor kezdődött. A szakaszvezető, Misa és a másik katona kimásztak a fedezékből és kúszva elindultak a német vonalak felé, amely kb. 900 méterre volt.

Éjjel is vigyázni kellett, mert tartani lehetett a világító rakétáktól. A parancs az volt, hogy 20 perc alatt kell 100 méterre megközelíteni a németek állását. Így is történt, a tüzéség és a többi fegyvernem elkezdte löni a németeket – kivéve persze azt a részt, ahol a mi felderítőink voltak, akik akkor már – az éjszaka leple alatt – szinte karnyújtásnyira voltak a németek futóárkától. A kézigránátokat már ugrás közben hajították a meglepett németekre. Négy német volt ebben a különálló földbunkerban. [1] Három elpusztult, de a negyediket sikerült foglyul ejteni. Az is megsebesült, de azért olyan állapotban volt, hogy magukkal hozhatták. Gyorsan körülnézték magukat. A szakaszvezető is megsebesült a lábán, de segítség nélkül vállalkozott a visszaútra. Kihúzták hát a megsebesült „fritz”-et[34] a futóárokból és megindultak visszafelé. Misára várt a feladat, hogy magával vonszolja az összekötőzött, tehetetlen németet. Nem volt könnyű feladat. A visszaút fizikailag még talán sokkal nehezebb, mint a megközelítés. De lelkileg már sokkal könnyebb. Minden megtett méterrel közelebb jutottak a saját állásukhoz. Útjuk felén lehettek, amikor a németek eszeveszett lövöldözése elkezdődött. Ekkor vehették észre a szovjet felderítők akcióját. Nem volt felesleges az óvatosság, hogy nem egyenes irányban közelítették meg a saját állást, mert a németek pillanatnyi megállás nélkül zúdították utánuk a lövedéket.

A szovjet vonal előtt 150 méterre már hárman várták őket izgatottan. Épp jókor, mert a szakaszvezetőt már kezdte elhagyni az ereje. Bajtársa segítette, de közben derült ki, ha könnyebben is, de az is megsebesült. Misa a foglyát nem engedte, azt egészen „hazáig” ő cipelte. Bajtársaik szívérol egy nagy kő esett le, amikor meglátták – bártran mondhatjuk – a három hőst. A könnyebben sebesült szovjet harcost helyben ellátták, a szakaszvezető és a német kórházba került. Harmadnap már ki lehetett hallgatni a németet. Ekkor nyertük az adatokat a sánta Fuchsról, amit olyan nagyszerűen felhasználtunk a röplapokon. Két hét múlva a tábori kórház udvarán találkozottam a fogoly némettel. Akkor már lábadozott. Karonfogva sétált a szakaszvezetővel, aki még szintén bicegett. Mosolyogva mondta a német: Ő az, aki engem foglyul ejtett. Látszott rajta, egyáltalán nem bánja, hogy részéről a háború befejeződött.

Másik esetben egy géhás[35] őrmestert sikerült elfogni a felderítőknek, akinek a következő heti étrendet találtuk zsebében, már amit akkor a németek szegényes élelmiszer készlete [!] megengedett. Pénteki napon ebédre más nem volt, csak szárított krumpliceves. Ennek alapján gyorsan elkészítettük a röplapokat és röviddel az ebédsztás után, a már leírt módon kilőttük azokat, amelyeken a többi közt ez állt:

A mi csapatunknál a szovjet katonák ma ebédre bagulyást kaptak füstölt kolbásszal, rizses húst és 3 db túrós buktát. Ezzel szemben mit ettetek ti? Üres krumplicevest és más semmit..!

Amint utóbb megtudtuk, óriási volt a konsternáció[36] a németeknél. Azt már tudták, hogy jól működik a szovjet hírszerzés, de az már sehogy se ment a fejükbe, hogy már a hasukba is belelátnak.

Egyébként itt a Visztulánál a szembenálló németek közül annak volt szerencséje, aki még a nagy támadás előtt fogságba került, mert itt a szovjet csapatok olyan döntő fölényben voltak már, hogy a támadást bevezető 2 órás pergőtűz után alig maradt a német csapatokból élő ember. Még a parancsnokló altábornagy is elesett. [37]

Általában úgy szokott lenni, hogy ha valaki egy társaságban valami háborús történetet mond el, akkor nagyon nagy türelemmel végighallgatják és a végén valaki kajánul megjegyzi:

Szép, szép, de van erről valami dokumentum?[38]

Sajnos a sánta Fuchsról szóló röplapom már nincs meg, pedig még most is előttem van, ahogy a szövegrészt gyönyörű román garmond kursivból[39] kiszedtem, külön kiemelve, hogy a hazug embert előbb utolérni, mint a sánta rókát.

De azért mégse jártam úgy, mint Hány János, aki az utolsó dokumentumát, Napóleon aranyóráját is elajándékozta.[40]Az akkori időkből maradt fényképeket és pár röplapot sokan kérték ugyan tőlem, de nem tudtam tőlük megválni, meg a Hadtörténeti Múzeumnak is csak a fotokópiát adtam.[41] Ebből az anyagból közöltem most néhányat. Hogy a többinek mi a története? Talán egyszer azt is megírom.

Mautner József

Az irat jelzete: MNL SML XXXV. 54. – Eredeti, gépelt.

[1] Mautner József (1911–1990) életére: Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL SML) Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Szocialista Munkáspárt (továbbiakban: XXXV. 54.), Archívum személyi gyűjtemény, A munkásmozgalom somogyi résztvevőivel kapcsolatos iratok, egyes dokumentumok.

Mautner József gyűjtemény. Rövid önéletrajzot tartalmaz: PAÁL LÁSZLÓ (szerk.): *Somogyiak a szabadságért, haladásért. Önéletrajzi gyűjtemény.* MSZMP Somogy Megyei Bizottsága, Kaposvár, 1986, 87–89.

[2] A kaposvári illegális kommunista mozgalomra: MNL SML Gyűjtemények. Kaposvári illegális kommunista sejt iratai (továbbiakban: XV. 82.), 1931–1933.

[3] MAUTNER JÓZSEF: *Egy volt a mozgalommal.* Kaposvár, 1973. A kötet pályázati bírálatára: Az ellenállási mozgalom történetének kutatását ösztönző pályázat értékelése. *Hadtörténelmi Közlemények.* 1975. 4. sz. 790.

[4] MAUTNER JÓZSEF: *Egy voltam az ötvenezerből.* Miniatűr Könyvgyűjtők Klubja, Kaposvár, 1982.

[5] Uő: *Újra ember lettem.* Miniatűr Könyvgyűjtők Klubja, Kaposvár, 1982.

[6] Dinnyés Lajos (1901–1961): kispártos politikus, Magyarország miniszterelnöke, hivatali ideje 1947. május 31. és 1948. december 10. közé esett.

[7] MAUTNER JÓZSEF: *Somogyi mozik.* Somogy Megyei Moziüzemi Vállalat, Kaposvár, 1976–1978.

[8] BERNÁTH MÁRIA–MAUTNER JÓZSEF: *Balázs János élete és művészete.* Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár, 1977.

[9] MAUTNER JÓZSEF: *A kaposvári munkásművelődés krónikája, 1870–1945.* Latinca Sándor Megyei Művelődési Központ, Kaposvár, 1975.

[10] FARKAS BÉLA–MAUTNER JÓZSEF: *Kaposvár nyomdái: 1832–1976.* A kiadványjegyzéket összeállította: Sipos Csaba. Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat, Somogy Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kaposvár, 1976.

[11] MAUTNER JÓZSEF: *Százéves a kaposvári nyomdász szakszervezet.* Jubileumi műsorfüzet. Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár, 1979.

[12] Értsd: Magyar Honvédelmi Szövetség.

[13] MAUTNER JÓZSEF: *Zsidó Nobel-díjasok.* Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat, Miniatűr Könyvgyűjtők Klubja, é. n.

[14] <https://www.szombat.org/archivum/zsidó-nobel-díjasok> [65]. (A letöltés ideje: 2019. július 9.)

[15] *Somogyi Hírlap*, 1990. október 13. 3.

[16] A német csapatok 1944. március 19-én szállták meg Magyarországot.

[17] Értsd: 1944. április 12.

[18] 1944. április 12-e szerdai napra esett.

[19] A munkaszolgálatos rövidítése.

[20] Phillip Tibor (1919–2001): 1970. március 14-én, a szöveg keletkezésének időpontjában mint függetlenített párttitkár szerepelt a Kohó- és Gépipari Minisztérium Tudományos Tájékoztató Intézetének keretein belül, ezt a posztot 1962. november 19-től egészen 1970. április 30-ig látta el. Phillip Tibor életére, pályafutására: https://www.abtl.hu/ords/archontologia/?p=108:5:::p5_prs_id:20403 [66]. (A letöltés ideje: 2019. július 9.)

[21] A gépelt szövegben tollal írt versrészlet. Kosztolányi Dezső: *Mint aki sínek közé esett* című, 1910-ben keletkezett versének első két sorára való utalás. Az idézett versrészlet pontosan így szól: „Mint aki sínek közé esett... És átalérzi tűnő életét”. Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei. <http://mek.oszk.hu/00700/00753/html/vers0201.htm> [71]. (A letöltés ideje: 2019. július 9.)

[22] Spitz Rezsőt 1942. szeptember 20-án 23 munkaszolgálatos társával együtt Scserbakovó falu mellett végezték ki. Mautner Józsefet tehát ebben az esetben megcsalja az emlékezete, ugyanis az említett eset során nem 19, hanem 23 munkaszolgálatost végeztek ki szökés kísérlete miatt, köztük Spitz Rezsőt is. Mautner József tévedése azért is érdekes, mert barátjának, Spitz Rezső életútjának, munkaszolgálati szerepének is külön kötetet szentelt a későbbiekben. Spitz Rezső életére és kivégzésére: MAUTNER: *Egy volt a mozgalommal...* i. m.

[23] Kolomea: Kolomija városa a mai Ukrajna területén, járási székhely. A Mautner József által használt Kolomea alak a település német elnevezése.

[24] A Kolomea-i (Kolomija) zsidóságot a Belzec-i koncentrációs táborba deportálták. Az 1942-es gettókiürítések és a gettók lakosságának Belzecbe történő deportálása elsősorban lengyel és ukrán nyelvű visszaemlékezések alapján rekonstruálható: Általános áttekintés 1941-ből: https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%202292.pdf [68]. (A letöltés ideje: 2019. július 9.) A visszaemlékezésekre: https://collections.ushmm.org/search/?page=1&per_page=50&q=Kolomyia+%28Ukraine%29&search_field=Subject [69]. (A letöltés ideje: 2019. július 9.) <http://www.holocaustresearchproject.org/ar/belzec/kolomea.html> [10]. (A letöltés ideje: 2019. július 9.) Ezúton köszönöm Gellért Ádámnak, hogy erre a körülményre és a Belzec-i deportálással kapcsolatos szakirodalmi tételekre felhívta a figyelmem.

[25] Helyesen: Alexejevka. Falu Oroszország területén, a voronyezsi kormányzóságban.

[26] A Gestapo a Harmadik Birodalom politikai titkosrendőrsége volt. A szervezetről bővebben: NÉMETH ISTVÁN: A Gestapo. *Rubicon*, 2013. 1. sz. 42. Mautner József másik, szintén 1970-ben megjelent visszaemlékezésében SS-tiszt szerepel: MAUTNER JÓZSEF: Büntetőszázadból a Vörös Hadseregbe. In BALAJCZA JÁNOS–ÚJVÁRI IMRE LÁSZLÓ (szerk.): *Sorsforduló.* MSZMP Somogy Megyei Bizottsága, Kaposvár, 1970, 154.

[27] Helyesen: Gluhov. Település, járási székhely a mai Ukrajna területén, napjainkban használatos elnevezése: Hluhiv.

[28] Helyesen: Alexejevka.

[29] 1943. január 16-ára, az addigra három részre szakított magyar 2. hadsereg arcvonala felbomlott. A 2. hadsereg sztálingrádi fordulatot követő harcaira: SZABÓ PÉTER: *Don-kanyar.* Zrínyi Kiadó, Bp., 1994, 162–245.

[30] Az idézet a Karl Marx és Friedrich Engels által jegyzett, 1848-ban megjelent *A Kommunista Párt Kiáltványa* című munkájából való. A kiáltvány befejező bekezdéséből származó idézet pontosan így hangzik: A proletárok e forradalomban csak láncukat veszíthetik. Cserébe egy egész világot nyerhetnek.” *A Kommunista Párt Kiáltványának* újabb magyar nyelvű kiadása, Nagy György fordításában és Alan George Percivale Taylor előszavával: KARL MARX–FRIEDRICH ENGELS: *Kommunista kiáltvány.* Scolar Kiadó, Bp., 1998.

[31] Tovariz: elvtárs oroszul.

[32] A Mautner József által említett röplap magyar nyelvű szövege.

[33] Közmondás. Gyakoribb verziója a következő: „a hazug embert előbb utoléri, mint a sánta kutyát.” A közmondás német verziója: „Lügen haben kurze Beine”.

[34] A Friedrich névalak becéző formája, gúnynév. A németekre használt elnevezés ellenfeleik által – a Kraut-hoz hasonlóan – az első és második világháborúban. A németeket a brit katonák „Fritz”-eknek, a briteket a németek „Tommy”-knak hívták, a Thomas becéző formájából. Az első világháborús katonai szlengre: <https://www.bl.uk/world-war-one/articles/slang-terms-at-the-front> [11]. (A letöltés ideje: 2019. július 10.)

[35] Konyhavezető elnevezése mind a katonai, mind a börtönszlengben.

[36] Értsd: megdöbbenés.

[37] A Mautner József által említett, elesett német altábornagy nagy valószínűséggel Johannes Block lehetett, aki akkor az LVI (56.) páncélos hadtestet vezette. 1945. január 26-án Kielce mellett esett el. Johannes Block pályafutására, halálára: DERMOT BRADLEY–KARL FRIEDRICH HILDEBRANDT–MARKUS BROCKMAN: *Die Generale Des Heeres 1921–1945. Die militärischen Werdegänge der Generale, sowie der Ärzte, Veterinäre, Intendanten, Richter und Ministerialbeamten im Generalsrang.* Band 2. Blanckensee–Czertitz und Neuhaus. Biblio Verlag, Osnabrück, 1993, 16–18.

[38] Értsd: dokumentum, okirat.

[39] Mautner József foglalkozását tekintve nyomdász volt, így a röplapok szerkesztésénél kamatoztathatta ezen tudását a Vörös Hadsereg. Az említett díszes betűtípus, helyesen: román garamond kurzív. Nevét Claude Garamond betűmetszőről kapta, akinek kapcsán annyit érdemes megjegyezni, hogy csak a betűk készítésével foglalkozott, tehát nem volt nyomdász és betűmetsző is egyben. A Garamond betűtípus a francia reneszánsz típusbetűje volt. A garamond kurzív betűtípusról bővebben: VÉMI JÓZSEF: *Címfényesedés betűkönyvminta*. Athenum Kiadó, Bp., 1980, 56. A betűtípusokra, tipográfiára általánosan: SIMON LOXLEY: *Titkok és történetek a betűk mögötti világból*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2007.

[40] A Garay János által írt, *Az obsitos* című, 1843-ban papírra vetett költeménynek *Az obsitos és Napóleon* kezdetű fejezetére való utalás. Garay János költeményében Háy János a Napóleontól kapott két díszes aranyórájának egyikét kapitányának, a másikat pedig hadnagyának adta. *Garay János összes költeménye (1812–1853). Kisebbségi költemények. 1828–1853. Az obsitos*. <http://mek.oszk.hu/00600/00655/00655.htm> [12]. (A letöltés ideje: 2019. július 9.)

[41] Mautner József 1945. március 4-én kelt, orosz nyelvű, a Vörös Hadsereg által kiadott igazolványa gépelt, 2 lapos fotokópián fellelhető a Hadtörténelmi Levéltár gyűjteményében. Nagy valószínűséggel a visszaemlékező Mautner József erre a fotokópiára utalt a szövegben. Személyével és második világháborús szerepével kapcsolatos egyéb fényképes anyag nem található a Hadtörténelmi Levéltárban, viszont megvan *Az egy voltam az ötvenezerből* című kötete. Hadtörténelmi Levéltár 07. VII. Fondőcsoport. Ellenállási Gyűjtemény Magyarország, Gyűjtemény. 225.

Címkék:

[munkaszolgálat](#) [13]

[II. világháború](#) [14]

[kommunizmus](#) [15]

[szovjet hadsereg](#) [16]

[visszaemlékezés](#) [17]

Kiadás: 19. évfolyam (2019) 3. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/mautner-jozsef-ismeretlen-masodik-vilaghaborus-feljegyzesei>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/mautner-jozsef-ismeretlen-masodik-vilaghaborus-feljegyzesei>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/mautner_jozsef_001_-_1937-1_0.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/mautner_igazolvany-page-001_1.jpg

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/mautner_jozsef_003_-_1973-04-18.jpg

[5] <https://www.szombat.org/archivum/zsido-nobel-dijasok>

[6] https://www.abtl.hu/ords/archontologia/?p=108:5:::p5_prs_id:20403

[7] <http://mek.oszk.hu/00700/00753/html/vers0201.htm>

[8] https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%202292.pdf

[9] https://collections.ushmm.org/search/?page=1&per_page=50&q=Kolomyia+%28Ukraine%29&search_field=Subject

[10] <http://www.holocaustresearchproject.org/ar/belzec/kolomea.html>

[11] <https://www.bl.uk/world-war-one/articles/slang-terms-at-the-front>

[12] <http://mek.oszk.hu/00600/00655/00655.htm>

[13] <https://www.archivnet.hu/cimkek/munkaszolgalat>

[14] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ii-vilaghaboru>

[15] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kommunizmus>

[16] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szovjet-hadsereg>

[17] <https://www.archivnet.hu/cimkek/visszaemlekezés>